
360 grader rundt om vådområdeprojekter i Assens kommune

Vådområdeordningen er, økonomisk og ressourcemæssigt, en af de største enkeltstående tilskudsordninger til naturgenopretning vi har i Danmark. Kommunerne og Naturstyrelsen har som projekterejere ansvaret for, at de afsatte 1,6 milliard kroner, som er dedikeret til projekterne, bliver anvendt til gavn for vores nære kystvande, fjorde og søer.

JANNIK THOMASSEN SESLEF

Som bekendt etableres projekterne i oplandet til de kystvande eller søer, som har et reduktionsbehov. Vådområder har i mange år været et af de virkemidler, der kunne tages i anvendelse for at reducere udledningen af kvælstof til kystvandene eller fosfor til søerne, hvor det medvirker til algeopblomstring og

deraf følgende iltsvind og faunadød. I alt skal der fjernes 1250 tons N, svarende til at der kan udtages ca. 13.900 ha. primært landbrugsjord, som kan udvikle sig til natur.

Denne artikel er modsat mange andre artikler i Vand og Jord ikke en teknisk beskrivelse af barrierer i selve ordningen, økonomiske udfordringer for projekt- eller lodsejer, processer i jordbunden mm. Derimod fokuseres på beskrivelse af de mange muligheder projekterne åbner op for over for både kommunen

som institution, borgere og lodsejere, hvis processen med inddragelse af lodsejere sker med udgangspunkt i netop dem.

Selvom formålet med projekterne er målrettet naturgenopretning, via reduceret tilledning af næringsstoffer til vores kystvande og søer, så er det åbenlyst, at projekterne også kan bidrage med nye levesteder og biodiversitet, der hvor de etableres. Fordelen ved vådområder som naturområder er, at projekterne efterfølgende tinglyses, så omdrift ikke læn-

Vådområde ved Aarup, hvor der er genskabt naturlig hydrologi ved afbrydelse af dræn og vandløb er genslynget terrænnært. Der er etableret mindre overrislingszoner fra eksterne dræn. Hele arealet helår- afgræsses med Galloway kvæg.

gere er en mulighed. Med andre ord overgives arealet til natur til evig tid, med mulighed for at en lang række ikke specifikke arter kan indtage arealet og vedblive med at være der. Man kunne også beskrive projekterne som multifunktionelle naturgenopretningsprojekter uden specifikke arter i sigtekornet, hvor store landbrugsarealer vil udvikle sig til natur om 20-50 år og i øvrigt er til stor gavn og glæde for kommunens borgere, hvis der tidligt tænkes rekreative tiltag ind.

Som projektleder oplever jeg dog relativt tit, at projekterne i snævre naturkredse opfattes som andenrangs projekter, netop fordi formålet er næringsstofreduktion og dermed en hjælpende hånd til landbrugserhvervet som helhed og i øvrigt ikke har forvaltning af specifikke arter som formål. Jeg er ikke enig i den betragtning og vil med denne artikel gerne belyse de mange fordele som følger i kølvandet på etableringsprojektet og også udfordre omtalen af vådområder som kvælstofsumpe med ringe naturindhold. Mere om den del længere nede i artiklen efter en gennemgang af processen i Assens, da en god proces er afgørende for et vellykket projekt, med både næringsstofreduktion og en forøgelse af naturværdierne.

Projektarbejde

I Assens Kommune har vi, som mange andre kommuner, i mere end 10 år arbejdet med at etablere vådområder. Arbejdet har været centeret om etablering af vådområder til reduktion af kvælstoftilførslen til kystvandene. Projektområderne findes overordnet set via en screening af topografien, hvor der tages udgangspunkt i at opspore egnede landbrugsarealer så tæt ved kysten som muligt og dermed længst nede i det tilhørende vandløbssystem. Dernæst tjekkes for en række parametre, såsom drænoplande, antal involve-

rede lodsejere og tilstedeværelsen af beskyttet natur for at sikre, at projekterne ikke anlægges i ådale med meget fin naturtilstand, for eksempel ved rigkær. Det er begrænset hvor mange store oplagte projektområder, der kan identificeres i en kommune som Assens. Samtidig er virkeligheden på Fyn, at vandløbsoplandene er meget mindre end f.eks. i Jylland, topografien er mere kuperet og dermed bliver projektarealerne helt naturligt mindre end i områder med store oplande og fladt terræn. Til gengæld er vi på Fyn i denne sammenhæng, begunstiget af en stor andel af drænedde marker på grund af lerjorde, som muliggør etablering af effektive kvælstofreducerende overrislingszoner med drænvand fra afbrudte dræen, som i fremtiden ledes ud på terræn i stedet for ud i det nærliggende vandløb. Samlet set giver det anledning til, at vi på Fyn og lignende områder skal etablere flere relativt mindre vådområder, for at kunne leve op til reduktionsmålet for de enkelte kystvande.

Tilgangen og succes med projekterne er helt naturligt afhængig af projektlederens tilgang til lodsejerne, for hvem det er frivilligt at deltage i projekterne. Processen for mange projektejerers vedkommende er, at der via et tilsagn fra Landbrugsstyrelsen bliver udarbejdet en teknisk forundersøgelse, som beskriver om projektet teknisk er muligt, herunder virkemidlerne omlægning og afbrydelse af dræen, omlægning eller genåbning af vandløb og evt. etablering af søer inden for projektområdet. Derefter, og det er essentielt, først derefter præsenteres lodsejerne for tiltagene via tiltags-, afvandings og konsekvenskort mm. I vejledningen, som alle kommuner og Naturstyrelsen, som udgangspunkt arbejder efter, er det klart beskrevet at den tekniske rapport kommer før den reelle lodsejerinddragelse. Lodsejeren får altså præsenteret et mere eller mindre færdigt projekt, som kommer fra

enten rådgiver, kommune/Naturstyrelsen eller en kombination heraf, som denne skal tage stilling til at deltage i. Efterfølgende skal lodsejer fremkomme med ønsker til erstatning for de arealer som indgår i projektet, med udgangspunkt i vådområdeordningens muligheder. Resultatet af lodsejerinddragelsen skal beskrives i en såkaldt ejendomsmæssig forundersøgelse. Hvis begge forundersøgelser har et positivt resultat, kan projektejer fortsætte til fase to, etableringsfasen.

Som projektleder i Assens Kommune har jeg de sidste fem år gennemført 18 forundersøgelser, som pt. har ført til ni etableringsprojekter og vi har en klar forventning om, at flere etableringsprojekter er i pipeline.

Det er min helt klare oplevelse, at en meget tidlig inddragelse af lodsejere i den tekniske forundersøgelse, er en stor fordel i forhold til at nå frem til målet, som er fase to, etablering. Ikke blot for at opfylde selve formålet med projektet, men også for at opnå de mange synergier, der følger i kølvandet på projekterne. Det er åbenlys logik, at man som lodsejer er mere positivt indstillet overfor projektet, hvis man har haft mulighed for at bringe sin viden, ønsker og krav i spil i en samskabende proces via fælles opstartsmøder, hvor formålet er at udarbejde skitseforslag til det endelige tekniske projekt. I Assens har vi siden 2016 i en række af forundersøgelserne med succes inddraget lodsejerne meget tidligt. Vi kalder metoden for Assensmodellen og den bruges i dag også af en del kommuner i Jylland.

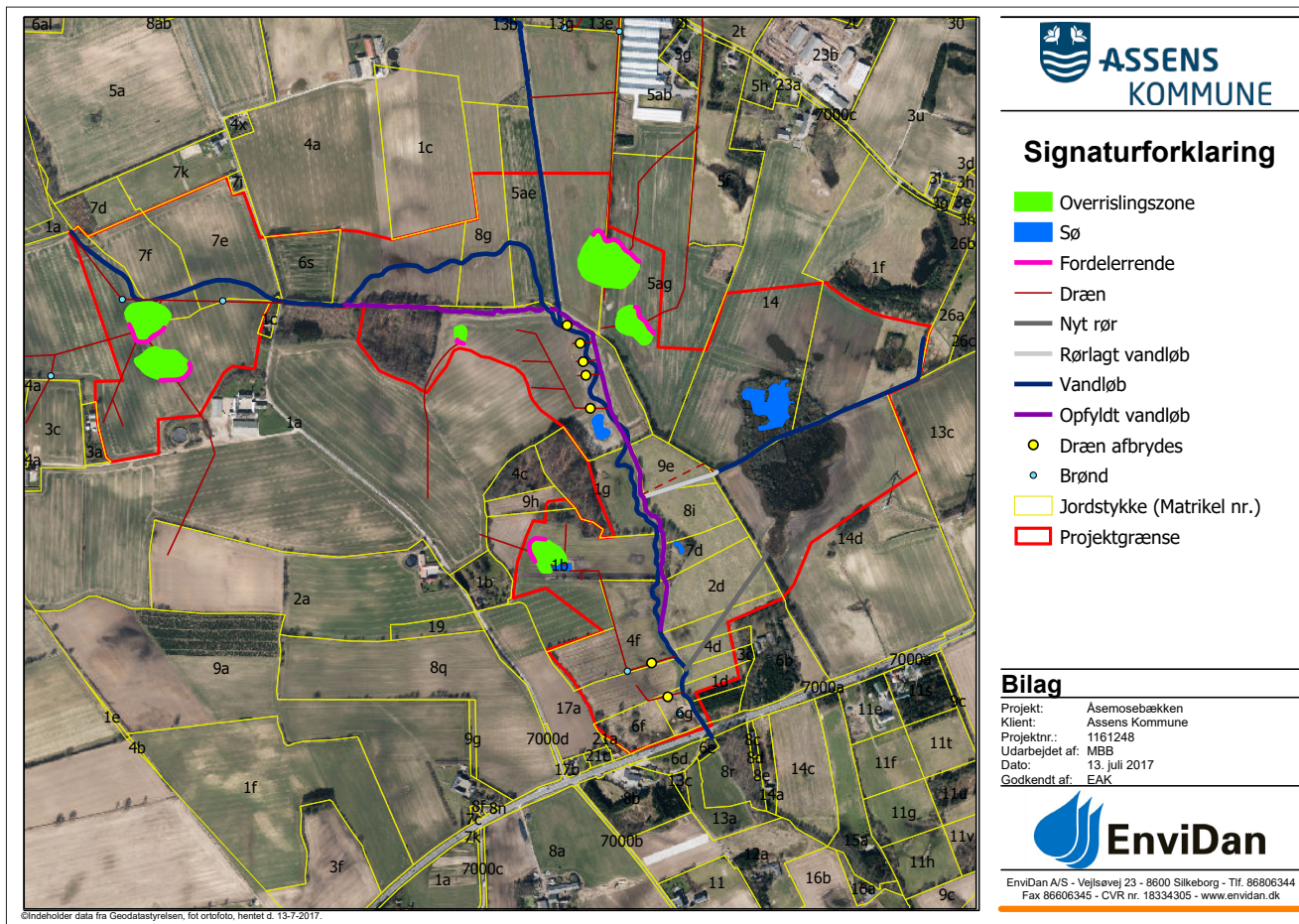
Proces mod det gode projekt:

Assensmodellen er simpel. I projekter af en vis størrelse inviteres til et fælles opstartsmøde. I brevet er processen forklaret, blandt andet om de to kommende opstarts- og midtvejsmøder.

På opstartsmødet deltager projektleder, rådgiver og gerne en jordfordeler fra Landbrugsstyrelsen. Få deltagere fra kommune mm. sikrer at lodsejerne har en krystallklar oplevelse af, hvem aftaler og forventningsafstemninger foretages med og skaber tryghed og giver mulighed for at opbygge en tæt relation, som er vigtig, da projekterne teknisk og økonomisk er komplicerede og typisk er tre til fem år undervejs. Fordelen ved fællesmødet er også at alle i lokalet får præcis de samme informationer om formål, baggrund og tidsplaner og jordfordelingsproces mm.

Mødet afholdes som en slags mini-workshop, hvor lodsejerne på forhånd er opfordret til, at medbringe al den viden de har om undersøgelsesområdet, herunder drænkort, afvandingsproblemer, natur, jagt, tekniske bygværker mm. I fællesskab indtegnes og

Bilag 7 side 2: Tiltagskort for projektet på 75 ha udarbejdet på baggrund af input fra lodsejere. Genslyngning af vandløb medvirker til forventet mål opfyldelse. Arealets lysåbenhed sikres med afgræsning og der forventes adgang via stier mm. Flere mindre arealer omkring projektet vil indgå i en 100 ha stor hegning.

diskuterer anvendelsen af de virkemidler, der er i værkstøjskassen og eventuelle klare ønsker eller direkte krav fra lodsejerne til det færdige projekt.

Det er min oplevelse at møderne varierer fra meget positive til problematiske, hvis en eller flere har "noget på hjerte", som stammer fra tidligere oplevelser med kommunens afdelinger, men det er en klar fordel at diskutere ansigt til ansigt. Utilfredshed og problemstillingerne er der jo uanset hvad, men på fællesmøder kommer de op til overfladen og kan håndteres samlet og med klare svar eller med mulighed for opfølgning på det kommende midtvejsmøde. Alternativet havde været at mødes enkeltvis fra ejendom til ejendom og forsøge at imødekomme og håndtere udfordringerne enkeltvis og ensartet. Det er en næsten umulig opgave.

Via fællesmøder og fælles projektudformning opstår der hurtigt eller efter en tid, en følelse af ejerskab til projektet og når det tidspunkt er kommet, så er det langt lettere at italesætte og planlægge de synergier, som vi som kommune gerne vil opnå, såfremt det er muligt. Det kunne være mulighed for etablering af afgræsning med biodiversitetsformål,

hvor tilstødende mindre landbrugsarealer, nedlagte råstofgrave eller beskyttede naturarealer kan medregnes. Herudover er det de fleste steder oplagt at etablere offentlig adgang via etablering af stier og udsigtspunkter.

Midtvejsmødet ligger typisk tre-fem måneder efter opstartsmødet, hvor alle tilgængelige oplysninger blev indsamlet. På midtvejsmødet præsenteres et 95% færdigt udkast til et anlægsprojekt, hvor vi på bedste vis har forsøgt, at indarbejde input fra lodsejerne. Jeg oplever at forslaget modtages positivt, da det jo er genkendeligt for de involverede. Jeg synes ikke det har været en udfordring at imødekomme krav og ønsker, da de sjældent er urimelige. Faktisk er stemningen god og langt overvejende positiv. Som forberedelse til mødet har vi udarbejdet skemaer til hver enkel lodsejer, hvor de skal tages stilling til holdning til projektet og et foreløbigt ønske om kompensationsform. I og med at skitseforslaget er afstemt på forhånd, har det vist sig at langt størstedelen af lodsejerne føler sig i stand til at udfylde og aflevere skemaet på mødet. Nogle enkelte skal bruge tid efter mødet til at tænke sig om. Dem besøger vi efterfølgende. Alt i alt kan vi på mødet indsamle 80-90% af de

oplysninger til brug for den ejendomsmæssige forundersøgelse, som vi ellers skulle have indsamlet via individuelle besøg hos lodsejerne. Samlet set er processen ressourcebesparende, inddragende og overvejende positiv.

Synergier

Projekterne er naturligvis forskellige både med hensyn til topografi, type arealer der indgår for eksempel dyrkede marker, permanente græsarealer eller beskyttet natur, nærhed til omkringliggende beskyttet natur, kvalitet af vandløb i projektområdet og placering i forhold til byer og rekreative muligheder. Vi forsøger altid at optimere i forhold til ovenstående, så projekterne til slut fremstår så multifunktionelle som muligt. Anlægstiltag til kvælstofreduktion er genslyngning og hævning af vandløbsbunden, etablering af søer, afbrydelse af interne dræn og dermed hævning af generel grundvandstand i området samt overrisling fra virksomme eksterne drænsystemer. Derudover er der store arealer i projektområdet som blot ekstensiveres.

Genslyngning af vandløb, udlægning af grus og sten for at hæve vandløbsbunden er selvsagt et tiltag, som udover at lede vandløbs-

vand ind over de laveste delområder og dermed sikre kvælstofreduktionen også medvirker til at øge sandsynligheden for målopfyldelse i vandløbet via bedre substratforhold, gydemuligheder og skjulesteder for fisk og smådyr, øget lystilgængelighed og dermed flere planter, nedsat eller ophør med grødeskæring og dermed flere arter, bedre interaktion mellem vandløb og brednære arealer. Den bedre interaktion mellem vandløb og åseng medvirker også positivt til klimatilpasning og tilbageholdelse af vand i forhold til nedstrøms beliggende arealer og byer. Alt i alt tiltag som alternativt skulle foretages via andre EU-ordninger, for eksempel vandløbsrestaureringsordningen med tilhørende kompensation for påvirkning af omkringliggende landbrugsarealer.

Afbrydelse af interne drænsystemer beliggende inden for projektgrænsen bidrager sammen med ovenstående til genetablering af naturlig hydrologi i området. Arealet bliver selvsagt mere vådt og giver mulighed for at plantearter, insekter, fugle og padder tilknyttes våd natur kan etablere sig. Jævnligt ser vi også at eksisterende beskyttede moser eller enge er drænet eller at drænvand ledes ind i moserne. I projektet kan vi omlægge drænene og føre det forbi de beskyttede naturområder.

Eksterne drænsystemer, som er virksomme drænsystemer uden for projektområdet og som før projektet ledes gennem projektarealet til vandløbet, afbrydes før udløb i vandløbet og ledes til overrisling i eksisterende eller nyetablerede lavninger indenfor projektgrænsen. Her vil drænvandet stå i små søer indtil det enten siver gennem jorden imod vandløbet eller fordampes i lavningen. Forholdet mellem overrislingszonen og drænsystemet er 1:30 eller svarende til, at et drænopland på 30 ha kræver 1 ha overrislingsareal. Disse zoner er meget afgørende for det samlede kvælstofregnskab i projektet, da zonerne er højeffektive som N-reduktionsvirkemiddel. De virker i princippet som et antal minivådområder i det store vådområde, men udgør kun en meget lille del af det samlede projektareal. Disse små områder kan med rette kaldes kvælstofsumpe, hvorimod det resterende areal udgøres af nye ånære oversvømmelses arealer eller ekstensiverede arealer, som i min optik har potentiale til at udvikle sig over tid til naturområder med et varieret naturindhold. Vi ser dog at overrislingszonerne hurtigt tages i brug af vadefugle og viber mm. En samlet forbedret naturtilstand optimeres ved, at der etableres afgræsning af arealet hvis projektejer er indstillet på at investere i hegn mm.

Vådområdets afgræsning skal sikre at landbrugsarealer uden for projektområdet ikke

Vådområde ved Hårby hvor virkemidlerne genslyngning, etablering af sø og afbrydelse af drænen er anvendt. Området afgræsses og der er etableret stier, fugletårn og boardwalk til glæde for borgere og turister.

påvirkes af den forhøjede grundvandsstand i projektet. Derfor ligger projektgrænsen ca. 1,25 meter over de laveste områder i vådområdet. Der er derfor en naturlig gradient fra det helt våde til det tørre, hvor de tørre arealer udgør en væsentlig del af det samlede projektområde. I forbindelse med arrondering af projektgrænsen oplever jeg tit, at små delstykker af marker bliver en del af projektområdet. Det muliggør at der i hegningen af området kan medtages tørre arealer, som er optimale i forhold til helårsafgræsning med ekstensive racer. Det ses også jævnligt at mindre fragmenterede beskyttede naturarealer kan inddrages i hegningen og dermed indgå i en nyt stort ekstensiveret og varieret potentielt godt naturområde, som afgræsses. Og så skal man huske på at arealerne ligger med deklaration med krav om dyrkningsforbud til evig tid.

Der skal i projekterne generelt flyttes meget jord. Det kan dog også være en fordel for udvikling af naturpotentialet, da overjorden fjernes og kan deponeres i lavninger uden for projektgrænsen til optimering af landbrugsdriften her, eller den kan deponeres på høje, tidligere landbrugsarealer inden for projektgrænsen. Med andre ord blotlægges mineraljorden og nye pionerarter får mulighed for at etablere sig og efterfølgende udvikle sig til natur. Da projektarealet kan være stort, (på Fyn er det over 40-50 ha), så kan mineraljorden både være ler eller sand og dermed bidrage til variationen. Sidst er det muligt at overveje tiltag, som ikke finansieres af vådområdeordningen, men i princippet kan finansieres af projektejer. I forhold til ovenstående kunne det være dybdepløjning af nogle af de tidligere marker inden for projektgrænsen for at blotlægge mineraljorden.

Sideløbende med anlægsprojekteringen og efterfølgende anlægsarbejde forfølger vi mu-

ligheden for, i samarbejde med lodsejerne at etablere afgræsning og adgang til områderne. Dette kan bl.a. ske via tinglyste stier med tilhørende udsigtsplatforme. Særligt i projekter der ligger tæt ved byer, er det attraktivt at få mulighed for at komme ud og opleve de nye naturområder. I de projekter der er gennemført, er det alle steder lykkedes at få etableret afgræsning, stier og- eller udsigtsplatforme til stor glæde for borgere, skoler og børnehaver i området. Afgræsningen giver også mulighed for lodsejer eller dyreholder stadig at have en drift og en indtægt fra arealerne og giver borgerne i området mulighed for at købe lokalt naturplejekød fra gårdbutikken. Som landkommune forsøger vi også at udvikle attraktive boligområder tæt på naturen for at fastholde og øge bosætningen i kommunen og her bidrager projekterne positivt til den lokale udvikling. Det er min opfattelse at lodsejerne til trods for en lang og til tider hård proces omkring jordfordeling og projektering, er glade for projekterne, når de er etableret og jeg mener at den inddragende tilgang via Assensmodellen er et rigtig godt værktøj til at sikre selve projektet, men også alle de medfølgende synergier. I og med at der landet over arbejdes hårdt på at etablere op til 13.900 ha ny natur, så ville det være godt med en undersøgelse af udviklingen af den nye natur i områderne, for at nuancere kritikken af projekterne som blot værende kvælstofsumpe. Projekterne kan helt klart også bidrage til en mere varieret terrestrisk natur, bedre vandløb, klimasikring, CO₂ tilbageholdelse og rekreative muligheder.

JANNIK THOMASSEN SESLEF, er Projektleder i Assens Kommune